

De aanval op de positie van Gerrit van Assendelft als president van Holland in 1555

R. H. VERMIJ

I Inleiding

De geschiedschrijver, die gewend is de ontwikkeling van het politieke bestel aan de hand van de ontwikkeling der politieke instellingen te beschrijven, komt voor wat de zestiende eeuw betreft voor een merkwaardig probleem te staan. Blockmans heeft enige tijd geleden gewezen op de tegenstelling tussen persoonlijke banden en bureaucratische rationaliteit in deze periode. In een tijd dat de staat nog te zwak was om zich overal te doen gelden moest de overheid zich noodgedwongen op informele systemen verlaten.

De informele bestuursmethoden verlichtten de spanningen tussen de lokale machten en de staat; ze integreerden de eerste in het grotere systeem en vergemakkelijkten de penetratie van de staat in de lokale machtsstructuren 1.

Blockmans denkt hierbij vooral aan patronage, clientèle en corruptie. Evenzogoed kan men denken aan gebrekkige scheiding der machten en vermenging van belangenferen. Van Nierop heeft er al op gewezen dat pas in de loop van de tijd een tegenstelling is ontstaan tussen de instellingen van de landsheer en die van het gemene land². Van oudsher was de adel zowel vertegenwoordigd in de Statenvergadering als in de bestuursorganen.

In de geschiedschrijving van het politiek bestel dringen deze problemen slechts langzaam door. Dat geldt ook voor de vroege geschiedenis van Holland, een terrein dat allengs meer in de belangstelling is komen te staan. Koopmans bijvoorbeeld, in zijn boek *De Staten van Holland en de Opstand*, gaat nog geheel en al uit van de formele kant van de zaak: de organisatie van de Staten en de onderwerpen waarover gedelibeereerd werd³. Dat zijn belangrijke zaken, maar als men slechts naar kwantitatieve ontwikkeling van de organisatie en de bevoegdheden zoekt, verliest men de kwalitatieve ontwikkeling van de moderniteit zelf uit het oog. Met andere woorden, in zo'n beschrijving zijn de Staten van meet af 'modern'. Tracy, die in zijn boek *Holland under Habsburg rule* een totaalbeeld van de politieke ontwikkeling probeert te geven, heeft

1 Blockmans, 'Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, XI (1985) 244. Vgl. over de verhouding tussen formele en informele machtsuitoefening in ander verband ook R. H. Vermij, 's konings stadhouder in Holland. Oranjes trouw aan Philips II', *Utrechtse historische cahiers* (1984) ii/iii (themanummer Willem van Oranje) 37-63.

2 H. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* ([Dieren], 1984) 185, 238.

3 J. W. Koopmans, *De Staten van Holland en de Opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588* ('s-Gravenhage, 1990).

wel oog voor de feitelijke machtsbasis van de Staten. Zijn betoog laat op onderdelen echter zeker ruimte voor verdere uitwerking en nuancering⁴.

Natuurlijk kan het waardevol zijn de groei van een institutie bij wijze van spreken *in vitro* te beschouwen. Maar zodra wij vragen hoe een instelling *functioneerde* in de gegeven historische context, kan men de gegeven problemen niet langer negeren. Het betoog van Blockmans maakt duidelijk dat de autonomie van centrale instellingen in de zestiende eeuw uiterst beperkt was. Zij moesten de leiding overlaten aan andere maatschappelijke krachten en zich in hun eigen optreden daaraan ondergeschikt maken. Wanneer men daar geen rekening mee houdt kan men de functie van de instituties niet begrijpen en worden allerlei episodes verkeerd geïnterpreteerd. Dat dit gevaar niet denkbeeldig is, hoop ik aan te tonen aan de hand van een korte episode uit de 'institutionele' geschiedenis van Holland.

Deze episode betreft het conflict dat in 1555 uitbrak tussen de Staten en het Hof van Holland. Sinds Meilink, die als eerste op deze episode gewezen heeft, beschouwt men dit conflict als een geschil naar aanleiding van de toegenomen bevoegdheden van de Staten. Het voornaamste mikpunt was de gemenelandsontvanger Aert Coebel, de ambtenaar die het beheer over de financiën van de Staten voerde⁵. Toen de Staten een aandeel in de collecte van de bede verwierven nam dit ambt plotseling aanzienlijk in gewicht toe. Het Hof, als vertegenwoordiger van de landsheerlijkheid, zou in 1555 zijn opgetreden tegen bepaalde misbruiken die daarbij in Coebels administratie waren ingeslopen. Zo voorgesteld past het conflict dus uitstekend in de institutionele benadering van de geschiedenis⁶. Een nadere beschouwing leert echter dat er heel wat anders op het spel stond. Het betrof vooral een geschil in de boezem van het Hof zelf dat hier naar buiten trad, en waarbij de Staten eerder zijdelings waren betrokken. Voor de 'informele' kanten van het bestuur is deze episode echter heel leerzaam.

II De gebeurtenissen

Vooreerst is het nodig een korte schets te geven van het verloop van het conflict; althans zo kort als doenlijk is, waarbij men gelieve te bedenken dat het hier een ingewikkeld politiek geschil betreft. Aanleiding tot de hele affaire was een belasting-kwestie. De Staten van Holland hadden bewilligd in een continuatie van de wijnimpst. Deze zou ook moeten worden opgebracht door degenen die normaal van zulke belastingen waren vrijgesteld. Dit betrof onder andere de leden van het Hof van Holland en de rekenkamer te Den Haag. Dat de heren weinig ingenomen waren met deze inbreuk op hun rechten is licht te begrijpen en zij weigerden te betalen. De Staten probeerden hen eerst met goede woorden tot andere gedachten te brengen, maar besloten uiteindelijk tot gerechtelijke stappen. Zij wendden zich daartoe meteen rekest

4 J. D. Tracy, *Holland under Habsburg rule, 1506-1566. The formation of a body politic* (Berkeley, 1990).

5 Over het ambt: Koopmans, *Staten van Holland*, 100-107; over Coebel speciaal 102-104.

6 'Remonstrantie van het Hof van Holland en de rekenkamer nopens de administratie van den ontvanger-generaal A. Coebel en de Staten van Holland', P. A. Meilink, ed., *Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap*, XLV (1924) 157-183. Vgl. Koopmans, *De Staten van Holland*, 58-60; Tracy, *Holland under Habsburg rule*, 182-183.

tot de landvoogdes Maria van Hongarije. Men kan zich afvragen of het wel verstandig was om de raadsheren op een dergelijke wijze tegen zich in het harnas te jagen (niemand minder dan Viglius ontraadde hen deze stap), maar het argument van de Staten dat een dergelijk precedent ook anderen onwillig zou maken klinkt niet onredelijk⁷.

Er volgde nu een briefwisseling tussen het Hof in Den Haag en de landsregering in Brussel. Maria van Hongarije zond een dringende vermaning naar het Hof. Zij wees er op dat zijzelf en haar hele hofhouding in Brabant aan dezelfde (generale) impost onderworpen waren. Indien de raadsheren bij hun weigering bleven kon zij de Staten niet weigeren de verschuldigde sommen langs gerechtelijke weg te innen⁸. Van de zijde van het Hof kwam daarop een in verontwaardigde termen gestelde brief waarin dit lichaam niet alleen zijn exemptie verdedigde, maar nu ook — hier voor het eerst — rechtstreeks de Staten aanviel. Het was ongehoord dat de Staten het Hof tot een belasting zouden kunnen dwingen zonder de raadsheren hierover zelfs maar gehoord te hebben; het Hof behoorde over de Staten immers 'die overheyt ende prerogative te hebben'. Dit ging gepaard met een aantal, overigens weinig gespecificeerde, beschuldigingen aan het adres van de Staten, vooral betreffende hun financiële beheer⁹. Op de landvoogdes kon dit echter geen indruk maken: men zou deze klachten te gelegener tijd onderzoeken, schreef zij, maar de raadsheren moesten betalen¹⁰.

Deze aanval op de Staten was echter niet het werk van het gehele Hof. De betreffende vergadering was slechts door vijf raadsheren bijgewoond: de ordinaris raadsheren Willem Snouckaert, Geleyn Zegers, Aernout Sasbout en Cornelis Weldam en de procureur-generaal (tevens extraordinaris raadsheer) Christiaan de Waert. Vijf raadsheren waren voldoende om een wettige raadsvergadering te constitueren, maar het was wel het minimum. Het oorspronkelijke besluit hield bovendien in dat men de klachten niet per brief aan de landvoogdes over zou brengen, maar persoonlijk bij monde van Snouckaert. De klachten waren tot dit doel in een instructie vervat. Voor Snouckaert kon vertrekken kwam de zaak evenwel ter ore aan Cornelis Suys, één van de raadsheren die buiten deze vergadering waren gebleven. Deze schijnt tamelijk ontdaan te zijn geweest en bewerkte dat er een nieuwe vergadering aan de zaak werd gewijd. Hoewel deze vergadering de eerdere besluiten niet ongedaan maakte, besloot men de zaak liever per brief af te handelen, en verder contact op te nemen met de rekenkamer en enkele hoge regeringsambtenaren; onder andere met Lodewijk van Vlaanderen,

7 *Register van Holland en Westvriesland seedert den jaare 1544 tot den jaare 1556 inclus* (s. l., s. a.) 549 (1554 maart 21), 577 (1544 sept. 19), 581-583 (1554 okt. 10,11). Viglius raadde het Hof ondershands wel aan te betalen, vgl. Viglius aan Suys, 1554nov. 30, in *Analecta Belgica*, C. P. Hoyneck van Papendrecht, ed., II-1 (Den Haag, 1743) 368-369.

8 Maria van Hongarije aan Hof van Holland, 1554okt. 16. Algemeen Rijksarchief Brussel, Audiëntie [verder afgekort als: Audiëntie] 1440-2 nr. 4. *Register van Holland 1544-1556*, 585 (1554 okt. 16).

9 Hof van Holland aan Maria van Hongarije, ongedateerd, Audiëntie 1440-2 nr. 5. Volgens aantekening in Algemeen Rijksarchief Brussel, archief Grote Raad van Mechelen [verder: GRM] 860, 513 was deze brief van 22 november.

10 Brief van 30 november 1554, zie GRM 860, 513. De brief zelf is niet bewaard.

heer van Praet, voormalig stadhouder van Holland en op dat moment lid van de Geheime Raad 11.

De bal was nu echter aan het rollen geraakt. De landsregering verzocht om de in de brief vervatte klachten nader te specificeren en aan te geven wat er aan gedaan zou kunnen worden. De president van het Hof, Gerrit van Assendelft, aan wie dergelijke brieven altijd gericht werden, verkoos blijkbaar om hem zelf af te handelen en hem niet aan de raad als geheel voor te leggen. Dit ondanks het feit dat Snouckaert, die (misschien via relaties in Brussel) van het bestaan van de brief op de hoogte was, op dit laatste sterk aandrong¹².

Snouckaert besloot daarop om zelf actie te ondernemen, gesteund door één van zijn medebroeders in de raad, de reeds genoemde Geleyn Zegers, maar buiten de president en de overige raadsheren om. Om aan het verzoek van de landsregering te voldoen werkte hij de bovenvermelde vrij vage klachten uit tot een omvangrijke remonstrantie van 69 artikelen¹³. (Een eerdere versie telde 32 artikelen¹⁴.) Deze remonstrantie bracht hij vervolgens in de raad. Naar zijn eigen zeggen op de normale wijze, maar de overige raadsheren ervoeren het vermoedelijk als een soort overval. De apostilles bij het stuk vermelden:

Op huyden... heeft die heere van Wassenhoven [d. i. Zegers, die in deze vergadering 'op de rol' was] overgelevert inde raede van Hollant dit jegenwoordige quoyer seggende dese dachten hem angegeven zyn omme de zelfde myn heeren vande Raede te kennen te geven seeckere personen die hem seyden dat zy tzelfde nyet en begeeren inde Rade zelfs over te geven.

Bij het tweede artikel staat aangetekend:

Ende alsoe eenige van myn heeren voors. zwarigheyt maecten vorder te opinieren aleer men vande overgevers van des wisten, seyde die voors. heere van Wassenhoven dat hy wiste wye die overgegeven hadde ende genouch was pro communi utilitate tam cesaris quem patrie dattet tselve by hem hier overgebracht was¹⁵.

De bedoeling van de opstellers was uiteraard om het Hof hier een stuk in handen te geven dat het in antwoord op het verzoek van de landvoogdes kon opzenden¹⁶. De meerderheid echter besliste anders. Een aantal artikelen werd reeds bij deze eerste

11 GRM860, 515-517; vgl. ook 470.

12 GRM860, 517.

13 Door Meilink uitgegeven als 'Remonstrantie van het Hof van Holland' naar een afschrift in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, archief Staten van Holland voor 1572.

14 Audiëntie 1440-2nr. 1: een rond de jaarwisseling 1554-1555 te dateren instructie voor Jan van Dam, griffier van het Hof van Holland, van hetgeen hij uit naam van 'sommighe vande Raede' moest medelen aan de heer van Praet. Ten opzichte van de latere remonstrantie ontbreken hier de nummers 8-16, 19, 35-43, 51-65 en 68-69. Voor het verdere verloop van de gebeurtenissen is het misschien niet geheel onbelangrijk dat Lodewijk van Praet vrij snel overleed, op 7 oktober 1555.

15 Deze apostilles bevinden zich op een afschrift van het stuk in Audiëntie 1440-2, nr. 3. Zij ontbreken in het afschrift dat Meilink kende.

16 Vandaar het opschrift: 'Remonstreringhe bij forme van advertissemente omme van weghen beyde die collégien als van den Raede ende Reeckeninghe die Ma.t van der Coninginne als régente etc. gedaen te werden' (mijn curs.). In tegenstelling tot wat Koopmans stelt (*De Staten van Holland*, 59 noot 50) suggereert dit allerminst dat het stuk werkelijk door deze collégien is opgestuurd.

beraadslaging geschrap¹⁷, en op de rest zou men de betrokken personen horen. Met andere woorden, het Hof verkoos het onderzoek in eigen hand te houden en de regering in Brussel er buiten te laten. Erg rustig schijnen de beraadslagingen hierover niet verlopen te zijn. Met name Suys en Snouckaert stonden scherp tegenover elkaar en Suys moest later, op de beschuldiging van 'vele kyvagien, iniurien ende insolentien' toegeven dat hij bij deze gelegenheid 'mogelyck in colera haestich gesproicken had'¹⁸. Het hoeft dan ook geen verbazing te wekken dat het Hof er niet in slaagde de kwestie binnenskamers te houden. Snouckaert had reeds voordat de remonstrantie in het Hof ter sprake werd gebracht de eerste versie ervan voorgelegd aan de heer Van Praet en talmde waarschijnlijk niet om, na zijn nederlaag in de raad, zijn relaties in Brussel in te schakelen. De landsregering zond daarop twee commissarissen naar Holland om de zaak te onderzoeken.

De delegatie bestond uit de stadhouder Maximiliaan van Bourgondië, markies van Vere, en een lid van de Geheime Raad, meester Philibert de Bruxelles. Zij hoorden in Den Haag de meest betrokken personen. Opnieuw was het Snouckaert die de zaak op de spits dreef. Zijn verklaring voor de commissarissen telde in totaal 542 (vijfhonderdtweeënveertig) artikelen¹⁹ — geen wonder dat hij later door Coebel werd uitgemaakt voor 'artikelmaker'²⁰. De eerste 70 daarvan vormen de kern van het bovenstaande verhaal, de rest was één lange aanklacht — niet tegen de Staten, maar tegen zijn medebroeders in de raad Cornelis Suys en de president Gerrit van Assendelft.

Snouckaerts verklaring voor de commissarissen is niet teruggevonden, maar wij bezitten een extract in de latere sententie van de Grote Raad²¹. Deze bevat slechts de aanklachten die de regering uiteindelijk de moeite waard vond om te onderzoeken, maar dat zijn ongetwijfeld de belangrijkste. De acten van repliek van Assendelft en Suys zijn wel in origineel bewaard²². De inhoud van Snouckaerts aanklachten, voor zover ze uit deze bronnen zijn te reconstrueren, behelzen slechts individuele misstanden en geen fundamentele kwesties. Het zijn in hoofdzaak variaties op twee thema's: corruptie en nepotisme. Men krijgt sterk de indruk dat zij zijn ingegeven door allerlei persoonlijke grieven.

De commissarissen blijken enigszins in hun maat te hebben gezeten met de stortvloed van beschuldigingen die Snouckaert produceerde. Zij wilden de zaak snel afdoen. In Brussel echter beschikte men anders. Daar vond men deze aanklachten (of

17 Te weten de artikelen 1, 2, 60, 61, 62 en (althans voorlopig) 68 en 69. Dit blijktens de reeds genoemde apostilles.

18 GRM 860, 472, 478, 492; Audiëntie 1646-2, [5].

19 GRM 860, 520-521. Van de artikelen (er kwamen er later nog meer bij) is alleen het uittreksel in de sententie van de Grote Raad bewaard, *ibidem*.

20 Acte van protestatie door Snouckaert tegen Coebel en Splinter van Hargen, 1559 sept. 27, Algemeen Rijksarchief Den Haag, archief Hof van Holland 38 f. 220 +v.

21 De sententies: GRM 860,461 -506 (zaak 34: Snouckaert versus Suys) en 513-587 (zaak 35: Snouckaert versus Assendelft).

22 Audiëntie 1646 nrs. 2 (Suys) en 3 (Assendelft). Deze verweerschriften zijn overigens grotendeels in de sententie opgenomen.

althans sommige ervan) ernstig genoeg om te onderzoeken²³. Wat volgt is een omvangrijk proces dat werd behandeld voor de Grote Raad van Mechelen en waarvan de details hier minder ter zake doen. Van belang is evenwel dat de zaak, na veel geharrewar over procedures, tenslotte een civiel karakter kreeg. Snouckaert, die zijn eigen rol aanvankelijk slechts had willen zien als die van een simpel getuige in een door de kroon aangespannen inquisitoire procedure, verklaarde zich uiteindelijk bereid op te treden als 'partie formele'²⁴. Hij stelde daarop zijn eisen tegen Assendelft en Suys: amende honorable, hoge geldboetes, ontzetting uit het ambt en 'daerbe noch corporelick oft anderssintz criminelick oft civilick gepuneert'; tegen Assendelft eiste hij bovendien nog confiscatie van bezit en vervolging wegens ketterij. In de eisen van de tegenpartij, vooral van Suys, werd hij met gelijke munt terugbetaald²⁵.

Inmiddels — de procedure duurde jaren — werden de drie nog wel geacht om gezamenlijk in Den Haag de justitie te bedienen; men kan zich voorstellen wat een gezellige boel het daar in die tijd is geweest. Het is waarschijnlijk niet enkel een retorische wending als Assendelft verzucht dat het hem zwaar valt, 'byzonder in zyne oude daeghen met zulcke valssche medebroeders daegelicx te moeten converseren ende ommegaen'²⁶. De voldoening van een rehabilitatie zou hij niet meer smaken. Voor het einde van het proces overleed hij, op 5 december 1558, zeventig jaar oud. Tot zijn opvolger benoemde de regering Cornelis Suys; het moet voor Snouckaert een veeg teken zijn geweest²⁷.

De Grote Raad wees vonnis op 2 oktober 1559. Snouckaert werd in geen van zijn eisen ontvankelijk verklaard. In zijn zaak tegen Suys werd hij veroordeeld tot amende honorable en de helft van de proceskosten; de andere helft zou tussen de partijen gedeeld worden²⁸. In zijn zaak tegen Assendelft werd hij veroordeeld tot amende honorable, alle proceskosten en bovendien werd hij wegens zijn 'evidente ende openbare calumpnie' voor altijd uit zijn ambt van raadsheer ontzet en inhabil verklaard om ooit nog een dergelijk ambt te bekleden²⁹.

Dat was het eind van deze geruchtmakende zaak. Vermelden wij nog dat Snouckaert na zijn ontslag in Den Haag bleef wonen, waar hij op 20 mei 1565 overleed. Zijn *otium* gebruikte hij voor het vervaardigen van een Latijns geschiedwerk over Karel V en de orde van het gulden vlies³⁰.

23 Audiëntie 325 f. 2-5v (markies van Vere en Munnix aan Savoie, 1557 jan. 6), 7 (Munnix aan Viglius, 1557 jan. 6), 9+v (Savoie aan Vere en Munnicks, 1557 jan. 15) (Ik dank deze verwijzingen aan J. D. Tracy).

24 GRM 860, 467 en 525.

25 GRM 860, 483-486, 500-503, 533-539, 583-584. Assendelft volstaat er veelal mee de eisen van Snouckaert eenvoudigweg tegen hem te retorqueren, bijvoorbeeld 573.

26 Audiëntie 1646-3, f. 18 (artikel 178) en GRM 860, 569.

27 Deze benoeming geschiedde op voorspraak van Willem van Oranje. Zie Audiëntie 1473-6, waar hierop geappostilleerd staat: 'A Malines pour seavoir sil resuite chose dimportance contre luy au proces de Snouckart'.

28 GRM 860, 504-506.

29 GRM 860, 585-587.

30 Zie V. van der Haeghen, 'Snouckaert van Schauwenburg (Guillaume)', *Biographie nationale*, XXIII (Brussel, 1921-1924)54-58.

III Inzet van het geschil

Het hele verhaal bestaat dus uit drie episodes. Eerst het protest van vijf raadsheren tegen de aanmatiging van de Staten, naar aanleiding van een belastingkwestie. Vervolgens de remonstrantie van Snouckaert en Zegers nopens de administratie van de gemenelandsontvanger Coebel. En tenslotte de waslijst van grieven van Snouckaert tegen Assendelft en Suys³¹. Zegers blijkt zich in dit derde stadium van Snouckaerts acties gedistantieerd te hebben. Zijn naam duikt verder niet meer op en hij bleef tot 1562 lid van het Hof. Begin dat jaar resigeneerde hij ten gunste van zijn zwager Nicolaas van der Laen. De reden hiervoor was waarschijnlijk een geschil met Marten van Naerden over de *préséance* in het Hof.

De institutionele en staatsrechtelijke problemen, die in het begin centraal staan, verdwijnen allengs naar de achtergrond, en in de derde fase lijkt er nog slechts sprake van persoonlijke rancune. De meest voor de hand liggende oplossing zou zijn de persoonlijke vete te laten voor wat zij is en ons te concentreren op de staatsrechtelijke problemen. De vraag is evenwel of dat, gezien de zestiende-eeuwse wijze van besturen, wel gerechtvaardigd is. Zoals ik boven uiteenzette is het niet goed mogelijk in deze tijd het persoonlijke van het institutionele te scheiden. Bij nadere beschouwing blijkt inderdaad dat de verschillende episodes inhoudelijk veel meer in eikaars verlengde liggen dan op het eerste gezicht lijkt. De remonstrantie is in wezen namelijk niet tegen de Staten gericht. Het is, zoals ik hier hoop aan te tonen, een bedekte aanval op Gerrit van Assendelft en zijn medestanders — Suys met name.

De remonstrantie vangt aan met een lange lijst beschuldigingen aan het adres van de gemenelandsontvanger Coebel. Het belangrijkste is daarbij echter het eerste punt. Dit luidt dat Coebel kort tevoren enkele arresten³² zou hebben verkregen 'van eenighe vande raede appart (sonder tvolle collegie oft den gecommiteerden ter visitatie van de requesten daervan te adverteren)', 'naerdatt zij hen geabsenteerd hadden'³³. Uit Snouckaerts latere deposities, waarin dezelfde zaak ook aan de orde komt, weten wij dat Snouckaert met deze op eigen houtje opererende raadsheren Assendelft en Suys bedoelde. Aanleiding was een geval van misbruik van de gemenelandsgelden: Coebels klerk Mangelman zou uit het gemenelandscomptoir 4100 gulden hebben gelicht om te lenen aan een zekere Nicolaas Nicolai de jonge, waarvan hij zelf 100 gulden opstreek 'voor eenen pot wijns'. Toen Coebel zulks vernam schakelde hij het Hof, dat wil zeggen Assendelft en Suys, in om de schade te herstellen. De remonstrantie spreekt van een arrest op Mangelman. Volgens de latere deposities zouden zij ook arrest hebben gedaan op Nicolaas Nicolai de jonge, en wel

31 Op deze derde episode is het eerst gewezen door J. J. Woltjer, 'Het conflict tussen Willem Bardes en Hendrick Dirckszoon', *BMGN*, LXXXVI (1971) 183; zie ook Tracy, *Holland under Habsburg rule*, 190-191. De samenhang met de eerdere gebeurtenissen is hen evenwel ontgaan, hoewel Tracy wel over de processtukken beschikte.

32 Arrest: beslaglegging op personen of goederen.

33 'Remonstrantie van het Hof van Holland', 166.

sonder clause justificative ende in caz van oppositie dach te betey kenen, ende sonder dat tsel ve by tvolle collegie geconsenteert soude zyn geweest, ende hadde oick zulcx tselve arrest alz ondeuchdelick byde selve hove gerepareert geweest³⁴.

Dat laatste was voor het Hof overigens een reden om de zaak als afgedaan te beschouwen: het hier besproken artikel van de remonstrantie werd blijkens de apostille geschrap't 'zoe dit arrest gerepareert es ende daerop gheen zwaricheyt gevallen en is'³⁵.

Snouckaerts beschuldiging betrof dus niet het beheer van de gemenelandspenningen op zich. Het ging er om dat een zaak als deze werd onttrokken aan een behandeling door het Hof, dat achteraf in goed vertrouwen het relaas van Assendelft en Suys moest aannemen. Of er werkelijk iets ernstigs aan de hand was, is zeer de vraag. De zaak van het gemenelandsgeld zelf schijnt op bevredigende wijze te zijn opgelost, we horen daar althans verder niets over. Snouckaert suggereert echter dat de zaak niet zo onschuldig is als het lijkt en dat Assendelft en Suys met Coebel onder een hoedje spelen.

Dit probeert hij aannemelijk te maken door in de volgende artikelen de handel en wandel van de gemenelandsontvanger Coebel in een zeer bedenkelijk licht te plaatsen. Eerlijk gezegd is daarbij meer sprake van stemmingmakerij dan van concrete feiten. De 'notoire fame' gaat dat Coebel maar links en rechts gemenelandsgeld uitleent. Hij heeft de laatste tijd grote sommen gependeed aan het kopen en verbouwen van huizen, hoewel hij niet als zeer vermogend te boek staat. Hij heeft zijn ambt aanvaard zonder borg. Enzovoort. Kortom, wel verre van Coebel in bescherming te nemen zou men hem eens grondig aan de tand moeten voelen.

Na deze samenhangende reeks geeft de remonstrantie een lijst klachten tegen de Staten van Holland als lichaam. Als inleiding wordt gememoreerd hoe onlangs zowel Jacob Grammay, uit hoofde van zijn commissie als 's keizers ontvanger van de beden in Holland, als Coebel, uit hoofde van een nagekomen acte, geld vorderden van de onderdanen, 'zulcx dattet tendeert tot groote vilipendentie ende verachtinghe van zijnder Majesteit commissien'³⁶. Deze beschuldiging is te weinig gespecificeerd om hem te kunnen plaatsen, maar voor dit soort klachten bestond ongetwijfeld aanleiding. In 1552 bijvoorbeeld was overeengekomen dat Grammay het hardstedegeld zou innen in de grote steden en Coebel in de kleine steden en op het platteland. Achter de rug van Grammay om inde Coebel vervolgens echter het hardstedegeld in Dordrecht³⁷.

In de remonstrantie gaat het evenwel niet om het eigenmachtige optreden van Coebel zelf. Welbeschouwd wordt daar niets over gezegd. Er wordt zelfs uitdrukkelijk gesteld dat Coebel door een nagekomen acte gedekt was. De aanval richt zich tegen de Staten. Het Hof, aldus de remonstrantie, is niet in staat recht te doen in gevallen als deze, aangezien het volstrekt geen zicht heeft op hetgeen de Staten doen. In tegenstelling tot het oude gebruik krijgt het geen rapport meer in gemenelandszaken, de Staten laten

34 GRM 860, 478-479.

35 Audiëntie 1440-2 nr. 3.

36 'Remonstrantie van het Hof van Holland', 171 (art. 20).

37 Koopmans, *De Staten van Halland*, 103.

hun besluiten niet meer bij het Hof registreren, zelfs waarover de Staten beschreven worden is het Hof dikwijls onbekend³⁸.

Dit klinkt als een zuiver institutionele competentiestrijd. Bij nadere beschouwing evenwel blijkt de aanval zich niet zozeer tegen de Staten als geheel te richten, als wel tegen de manier waarop zij door sommigen gemanipuleerd worden. Veel leden van de Staten hebben volgens de remonstrantie geen flauw idee van wat er gaande is:

dat boven desen veele vanden Staten ignorant zijn van tgundt nochtans op den namen van dezelve Staten dicwils te Hove aengedient werdt ende zulcx oeck tzelve dicwils nyet en staen³⁹.

De landsadvocaat, die van dit alles register behoort bij te houden, laat dit tegenwoordig achterwege, 'oeck nyet zonder redene van suspicie van quade versatie'⁴⁰.

Wie in de ogen van de opstellers van de remonstrantie de booswicht achter het optreden van de Staten was, wordt duidelijk uit een tweede serie artikelen even verderop, die in tweede redactie werd toegevoegd. Het betreft opnieuw de competentiestrijd tussen Coebel en Grammay. De zaak is ditmaal duidelijk omschreven. Coebel zou in 1553, bij afwezigheid van Grammay, zonder commissie de bede op de schildtalen hebben geïnd. Kennelijk bij vervroegde invordering, want de remonstrantie vermeldt ook dat hij bij deze gelegenheid sommige onderdanen een maand te vroeg liet gijzelen⁴¹. De toedracht wordt uit onafhankelijke bron bevestigd. Op 10 juli 1553 werd in de Staten van Holland een rekest van Grammay behandeld, waarin deze vroeg waaraan hij zo'n behandeling verdiend had. De Staten waren eenparig van oordeel dat niemand Coebel opdracht had gegeven om zich met de inning op de schildtalen te bemoeien⁴². Voor het forum van de Staten volgde een wisseling van nota's tussen Coebel en Grammay, maar tenslotte lijkt de zaak een natuurlijke dood gestorven⁴³.

In de remonstrantie gaat het weer niet om het optreden van Coebel zelf, al was dit ontegenzeggelijk weinig elegant. Het relaas dient om te illustreren dat Coebel bij 'sommighe van de voers. Staten' geen kwaad kan doen. Snouckaert verhaalt hoe Grammay klaagde bij 'een van de voers. personnagien' uit de Staten en hem verzocht 'dat hy mette Staten, die alsdoen in zijn jegenwoerdigheyt vergadert waren, daerinne remedieren zoude'. Maar van dit personage kreeg hij ten antwoord 'hoewel dat Coebel daertoe gheen commissie moegelijck gehadt en hadde, dat nochtans Coebel wel verantwoerden zoude twerck, dat hij gedaen hadde'. Dit personage nu was Gerrit van Assendelft. Dit blijkt ondubbelzinnig uit de apostille van het Hof van Holland bij dit artikel, die vermeldt dat hij op dit punt moet worden gehoord⁴⁴.

Het feit ligt er namelijk, dat de president van het Hof, Gerrit van Assendelft, ook een

38 'Remonstrantie van het Hof van Holland', 171.

39 *Ibidem* (art. 20).

40 *Ibidem*, 172 (art. 26).

41 *Ibidem*, 175 (art. 37 en 38).

42 *Register van Holland 1544-1556*, 511.

43 *Ibidem*, 510 (1553 sept. 2), 528 (1553 sept. 12), 549 (1554 maart 21).

44 'Remonstrantie van het Hof van Holland', 175, artikel 36 en 39. Apostille in Audiëntie 1440-2 nr. 3.

van de meest prominente leden van de Staten was⁴⁵. Hij had zitting in het college van edelen en ridderschap van Holland en West-Friesland, dat de adel in de Staten vertegenwoordigde. De klacht dat het Hof buiten de besluiten van de Staten wordt gehouden en niet weet wat er in de Staten gebeurt, komt daardoor in een merkwaardig licht te staan, daar toch de eigen president daar rechtstreeks bij betrokken was. De aanval is dan ook niet tegen een streven naar zelfstandigheid van de Staten gericht. Snouckaert beschuldigt Assendelft er van dat hij in de Staten optreedt buiten de rest van het Hof om, bijvoorbeeld in het bijeenroepen van de vergaderingen⁴⁶. Als men spreekt over mensen die 'nyet zonder redene van suspicie van quade versatie' de Staten manipuleren en bovendien het Hof verhinderen zijn taak uit te voeren, heeft men niet in de eerste plaats het oog op de ontvanger en de advocaat. De grootste schelm in het stuk, die men slechts bedekt durft aan te wijzen, is de president Gerrit van Assendelft⁴⁷.

Wat verder in de remonstrantie staat kan hier kort worden afgedaan. Snouckaert spreekt nog van wanbeheer in sommige belangrijke gemenelandszaken en rekeningen, 'dezelve onder een ofte twee persoenen gedirigeert zijnde'⁴⁸. Hiermee heeft hij blijkens zijn latere aanklachten vooral Suy s op het oog⁴⁹. Tenslotte is er het hoofdstuk van voorstellen tot remedie. Het hoeft ons nu niet meer te verwonderen dat we, naast maatregelen die direkt gericht zijn tegen de Staten, ook voorstellen vinden tot beperking van de macht van de president van het Hof, iets wat Meilink wel merkwaardig vond, maar niet wist te verklaren⁵⁰.

In de remonstrantie wordt geïnsinueerd dat ook het optreden van de Staten tegen het niet-betalen van impost door het Hof 'wel calumieuselijck ende iniurieuselijck op den name van de voers. Staten gescreven is geweest'⁵¹. Ongetwijfeld waren ook de eerste beschuldigingen aan het adres van de Staten, uit 1554, vooral tegen Gerrit van Assendelft gericht. Voor Snouckaert en Zegers was dit zeker het geval. Dat zij al langer een wrok tegen Assendelft koesterden, leert een passage uit de remonstrantie waaruit blijkt dat zij reeds eerder tegen het optreden van Assendelft hadden geprotesteerd. Voordat Grammay in 1553 zijn demarche deed, hadden Zegers en Snouckaert zich al tot Assendelft gewend en hem verzocht, met een beroep op een missive van de landvoogdes, 'dat die Staten by den Raedt naer ouder gewoente ... vergaderen zoude'. Volgens de remonstrantie was dit verzoek aan Assendelft gedaan door de griffier Jan van Dam (een schoonzoon van Snouckaert) 'uyten naem van die van den Raedt'. Maar uit de apostille van het Hof: 'Sy hier op gehoord die heere van Assendelft ande welcken myn heere Wassenhoven ende Snoeckaert zeggen die missive hier nae gementioneert

45 Hierop is met het oog op dit conflict voor het eerst gewezen door Van Nierop, *Van ridders tot regenten*, 181.

46 GRM 860, 530.

47 In GRM 860, 529 een voorbeeld van optreden door Assendelft uit naam van de Staten, maar zonder hun medeweten. Een voorbeeld van optreden in naam van het Hof buiten zijn collega's om op 531-532.

48 'Remonstrantie van het Hof van Holland', 173, 180 (art. 28, 29, 61 en 62).

49 GRM 860, 473. Audiëntie 1646-2, [9-10].

50 'Remonstrantie van het Hof van Holland', inleiding door Meilink, 162.

51 *Ibidem*, 176-177 (art. 43).

gesonden te hebben', blijkt dat het enkel om Snouckaert en Zegers ging. Assendelft zou hierop 'in effecte' ten antwoord hebben gegeven 'dat hij wiste wat hij te doene hadde en dat die van den Raedt doen zouden zoe zij't verstonden'⁵².

De ergernis van Snouckaert en Zegers over het optreden van Assendelft kan moeilijk een geheim zijn geweest voor de overige raadsheren. Toen het vooruitzicht impost te moeten betalen in het Hof een verbitterde stemming had doen ontstaan, zagen Snouckaert en Zegers hun kans om drie andere raadsheren aan hun kant te krijgen voor een krachtig protest tegen de Staten — indirect dus tegen Assendelft. Snouckaert probeerde het drietal ook nog bij het opstellen van de remonstrantie te betrekken. Hij gaf ze de door hem opgestelde artikelen ter inzage. De Waert en Weldam schijnen voorzichtig gereageerd te hebben, alleen Sasbout weigerde vierkant om ze in te zien⁵³.

Het is dan ook de vraag of de drie andere raadsheren van het protest van 1554 zich de consequenties van hun daad ten volle bewust waren. Het is opmerkelijk hoe snel zij, onder invloed van Suy s, hun handen weer van de zaak aftrokken. Snouckaert en Zegers kregen later uit die hoek geen enkele steun meer. Maar dat hun actie aan de president niet welgevallig was kan moeilijk aan het drietal zijn ontgaan. Het lijkt dan ook redelijk te veronderstellen dat een zeker ongenoegen jegens Assendelft niet alleen bij Snouckaert en Zegers leefde, maar ook bij andere leden in het Hof. Het alarmeren van de centrale regering was al met al een verreichende daad die men niet lichtvaardig ondernomen zal hebben.

IV Persoonlijke vete of staatsrechtelijk geschil?

Het is duidelijk dat zaken als jalouzie en naijver mede in het spel zijn. Snouckaert vermeldt uitdrukkelijk dat Gerrit van Assendelft Suys als zijn opvolger pousseerde⁵⁴. Ook materiële belangen kunnen hebben meegespeeld. Assendelft refereert in zijn repliek aan klachten van Snouckaert dat hij te weinig commissies krijgt, wat hem op zijn beurt aanleiding geeft om Snouckaerts inhaligheid als commissaris aan de kaak te stellen⁵⁵. Veel aanklachten zijn dan ook duidelijk de stok om de hond te slaan. Dat geldt in het bijzonder voor de aanklachten wegens corruptie. Heel wild slaat Snouckaert om zich heen in een paar beschuldigingen die hij pas naderhand aan zijn waslijst toevoegde: de beschuldiging van ketterij aan het adres van Assendelft, en de eis tot confiscatie van bezit, waartoe hij de affaire van Assendelfts ongelukkige huwelijk weer oprakelde⁵⁶.

Het is echter moeilijk denkbaar dat naijver, hebzucht, en persoonlijke animositeit, hoezeer ook een bron van spanningen, de onenigheid zo konden laten escaleren dat hij

52 *Ibidem*, 176, art. 40-42. Apostille in Audiëntie 1440-2 nr. 3. (Assendelft zou eenzelfde antwoord ook bij een andere gelegenheid hebben gegeven, zie GRM 860, 517.)

53 GRM 860, 517-518.

54 GRM 860, 531; vgl. ook 477-478.

55 Audiëntie 1646-3, f. 11 v (art. 118-119). GRM 860, 556.

56 Assendelft had zich als student laten verleiden tot een *mésalliance* met een herbergiersdochter, die later in Den Haag wegens valsemunterij was terechtgesteld. Zie over deze affaire Van Nierop, *Van ridders tot regenten*, 92-95, en de daar opgegeven literatuur.

op een dergelijke manier naar buiten kwam. Andere aanklachten verraden inderdaad een dieper ongenoegen. Snouckaerts beweeggronden komen het duidelijkst tot uiting in zijn beschuldigingen van nepotisme. Snouckaert verklaart dat, met name door toedoen van Suys,

alle de collégien ende principale officierz van onsen voors. lande van HoUant zich ontrent acht jaren herwaerts ende meer him gebrocht ende gevonden hadden in een geslacht alyancie oft verbont vanden welcken een yegelick hem was bevreeseende⁵⁷.

Het bestaan van zo'n verbond verhindert vanzelfsprekend een behoorlijke controle op het bestuur, daar iedereen elkaar de hand boven het hoofd houdt. Het moet bovendien verklaren waarom Snouckaerts aanklachten zo veel rook en maar zo weinig vuur tonen: de benadeelden durven, uit angst voor dit almachtige verbond, niet te klagen.

Het is zonneklaar dat Snouckaert de zaak zwaar overdrijft. Ongetwijfeld kwam er tussen de Hollandse bestuurders veel onderlinge verwantschap voor, maar dat was in die tijd normaal⁵⁸. Al deze mensen waren tenslotte afkomstig uit een zeer dunne maatschappelijke laag en bovendien maakten informele persoonlijke banden een erkend wezenlijk deel van het staatsbestel uit. Zoals Suys in zijn repliek opmerkt, een ieder is gehouden zijn vrienden in de maatschappij vooruit te helpen. Over Snouckaert spot hij dat deze schijnt 'een genealogie ofte boom te willen maicken'⁵⁹; bovendien is deze niet altijd juist geïnformeerd.

Juist de buitensporigheid van Snouckaerts beschuldigingen echter is veelzeggend. Wat hij uiteindelijk beschrijft, zowel in de remonstrantie als in zijn latere aanklachten, is een samenzwering. Een samenzwering van enkele machtige lieden die terwille van vuig gewin de Staten manipuleren en het Hof buitenspel zetten. Dit heeft ongetwijfeld minder te maken met de politieke werkelijkheid dan met Snouckaerts eigen geestesgesteldheid — en met zijn plaats in de Hollandse samenleving. De beschuldigingen leren ons daarom niet veel over misstanden in het Hollandse bestuur (hoewel ze pikante biografische details bevatten), maar geven ons wel een onverwachte kijk op de sociale aspecten er van.

De positie van Assendelft

Gerrit van Assendelft was buiten kijf een van Hollands meest vooraanstaande edelen. Hij behoorde niet tot de 'grote' edelen, die doorgaans bezittingen hadden in meerdere gewesten en nauw verbonden waren met het hof te Brussel, maar was ongetwijfeld de belangrijkste van de 'kleine' edelen. De overige raadsheren waren van burgerlijke komaf.

Assendelft had in Holland een machtige positie. Ook als we de gedachte van een samenzwering naar het rijk der fabelen verwijzen, blijkt uit het hele verhaal toch dat hij als president van het Hof wel degelijk zeer eigenmachtig optrad en de overige

57 GRM 860, 519. De periode van acht jaar wordt ook genoemd op 470.

58 Vgl. Koopmans, *De Staten van Holland*, 273-280.

59 Audiëntie 1646-2, [14].

raadsheren er slechts bijhaalde wanneer dit — naar zijn oordeel — nodig was. Hij voerde zelfstandig de correspondentie met Brussel. Hij deelde de commissies uit. Hij vergaderde met de Staten van het land terwijl hij zijn collega's in de raad daar bewust buiten hield.

In de Staten schijnt Assendelft zich al evenzeer te hebben doen gelden als in het Hof. De resolution van de Staten zijn in het algemeen droge besluitenlijsten en laten weinig zien van het machtsspel waarin zij tot stand kwamen. Toch geven zij wel enige aanwijzingen dat Assendelft iemand was die gewicht in de schaal legde. In 1553 reist de landsadvocaat voor het gemene land naar Brussel in opdracht van Assendelft; hij krijgt daar een opdracht via een brief van Assendelft; en thuisgekomen brengt hij verslag uit aan Assendelft⁶⁰. In datzelfde jaar wijzigen de Staten een acte op voorslag van Assendelft⁶¹. Als de stadhouder op 26 november 1555 met de Staten vergadert om over een bede te beslissen zijn er maar vier edelen present, die verklaren niet namens de anderen te kunnen toestemmen. De stadhouder beschrijft dan de andere edelen, 'als den heere van Assendelft ende anderen' voor een nieuwe vergadering een paar dagen later; 'ende dat den heere van Assendelft met den boode terstond soude overschry ven, of hy alsdan hier soude weesen, dan niet'⁶². Zelfs blijken enkele particuliere Statenvergaderingen te hebben plaats gehad 'Ten huise van den heere van Assendelft'⁶³.

Gerrit van Assendelft had in het gewest alle touwtjes in handen en wenste niet gestoord te worden door betweters die met brieven uit Brussel schermde. Dat zoiets wrevel wekte is wel begrijpelijk. Louter staatsrechtelijk gezien lijkt deze situatie bovendien hoogst ongewenst. Het is althans twijfelachtig of hij zijn posities binnen het Hof en binnen de Staten wel altijd scherp uit elkaar hield. Men zou zich dus kunnen afvragen waarom deze situatie niet meer protest deed rijzen.

De positie van Snouckaert en Zegers

Willem Snouckaert was in 1518 te Gent geboren. Na zijn rechtenstudie in Frankrijk was hij eerst enige jaren secretaris geweest van Cornelis de Schepper, ambassadeur van Karel V. In 1543 werd hij benoemd tot extraordinaris raadsheer in het Hof van Holland, twee jaar later volgde zijn benoeming tot ordinaris raadsheer. In Holland verwierf hij in 1550 middels huwelijk kasteel en heerlijkheid van Binkhorst.

Ook Zegers was van Vlaamse afkomst. Hij was raad extraordinaris sinds 1527 en ordinaris sinds 1536. Daarmee was hij qua anciënniteit de tweede man in het Hof, onmiddellijk na de president Gerrit van Assendelft, die hij, als deze afwezig was, moest vervangen. Behalve heer van Wassenhoven was hij in Holland ambachtshoofd van Arentsberge en Ammers aan de noordzijde van de Lek.

In sociale positie waren zij duidelijk de mindere van Assendelft—en dat zouden zij weten ook. Toen Zegers zich 'heer van Wassenhoven' ging noemen schreef Assendelft

60 *Register van Holland 1544-1556*, 539 (1553 dec. 23), 542 (1554 jan. 5 en jan. 25).

61 *Ibidem*, 511-512 (1553 juli 11).

62 *Ibidem*, 669 (1555 nov. 26).

63 *Ibidem*, 573 (1554 sept. 5), 576 (1554 sept. 12), 579 (1554 sept. 26), 626 (1555 aug. 9).

onmiddellijk naar Brussel om te vragen of dat wel helemaal klopte⁶⁴. Aan Snouckaert wreef hij meedogenloos, en zeer uitvoerig, zijn positie van parvenu onder de neus: zijn riddertitel deugt niet, Binkhorst is geen heerlijkheid en met de afkomst van zijn vrouw is ook het een en ander mis⁶⁵. De overspannen reactie van Snouckaert op deze aantijgingen toont aan dat hij op dit punt zeer gevoelig was⁶⁶.

Dit is natuurlijk vooral getreiter, maar men mag toch ook een diepere grond vermoeden dat juist dit argument in stelling wordt gebracht. Snouckaert en Zegers meenden dat met hun sociale status een navenante invloed op het Hollandse bestuur behoorde te corresponderen, en dat hen daarin te kort werd gedaan. Interessant is een zure opmerking in de remonstrantie waar wordt gesteld dat in Hof en rekenkamer lieden zitten van veel meer substantie 'dan eenighe van die gheene, die als eedelen ter verkyesinge ende contemplatie van sommigen met die Staten compareren'⁶⁷. Dit slaat dus op de manier waarop 'sommigen', en we mogen hier wel weer lezen: Gerrit van Assendelft, de criteria voor het lidmaatschap van het college der edelen in de Statenvergadering hanteerden. Het is waarschijnlijk geen toeval dat, juist in 1555, Assendelft een lijst opstelde van alle edelen in Holland, en ook niet dat wij daarop de naam van Zegers vinden onder de vazallen die men niet gewoon is ter dagvaart te beschrijven 'als gehouden daer toe niet gequalificeerd'⁶⁸.

Nu was het grootste deel van het Hof samengesteld uit dergelijke lieden die, zelf geen edelen, een adellijke status nastreefden. Cornelis Suys, klaarblijkelijk een protégé van de president en Snouckaerts zwarte schaap, was in 1514 geboren uit een patricisch Dordts geslacht. Hij was lid van het Hof sinds 1538 en in 1557 verwierf hij de hoge heerlijkheid en ambachtelijkheid van Rijswijk in pand, respectievelijk in leen⁶⁹. Arnoult Sasbout was heer van Spalant. Ook voor hen bleef de toegang tot de ridderschap versperd. Het verhinderde deze raadslieden niet om uiteindelijk solidair met hun president te zijn. De manier waarop iemand als Snouckaert zich aan zijn titels vastklampt lijkt dan ook vooral een teken van zijn, voor zijn gevoel, wankele positie in de Hollandse maatschappij.

Die al dan niet reële wankele positie van Snouckaerthangt waarschijnlijk ten nauwste samen met zijn vreemde herkomst. Het kan nauwelijks toeval zijn dat zowel Snouckaert als Zegers van oorsprong Vlamingen waren. Volgens de maatstaven van die tijd waren zij in Holland daarmee buitenlanders. De meeste andere raadsheren kwamen uit gezeten Hollandse families. Nu is het een bekend gegeven dat bij het particularisme

64 Assendelft aan Hoogstraten, 1540 febr. 8, Audiëntie 1528 (vriendelijke mededeling van J. D. Tracy). Vgl. ook Tracy, *Holland under Habsburg rule*, 278 noot 52.

65 Audiëntie 1646-3, f. 1-3 (art. 1-19), f.1 1v-12 (art. 120-121).

66 GRM 860, 533-535. J. D. Tracy, 'Heresy law and centralisation under Mary of Hungary: conflict between the council of Holland and the central government over the enforcement of Charles V's placards', *Archiv für Reformationsgeschichte*, LXXIII (1982) 306, suggereert aan de hand van dit voorbeeld dat standtegenstellingen een belangrijke grond voor dergelijke conflicten vormden: parvenus zouden in tegenstelling tot gezeten mensen sterk geneigd zijn de vorst te steunen.

67 'Remonstrantie van het Hof van Holland', 177 (art. 47).

68 Deze lijst is opgenomen in Van Nierop, *Van ridders tot regenten*, bijlage I (255-263).

69 K. Dorsman, *De ambachtsheerlijkheid Rijswijk voorheen en thans* ([Den Haag], 1909) 26-27.

van de gewesten de spanning tussen buitenlanders en ingeborenen in de bestuurslichamen af en toe flink kon oplopen. Veelal zoekt men de oorzaak daarin, dat de ingeborenen zich vereenzelvigden met al hun plaatselijke afwijkingen en gebruiken, terwijl buitenlanders meer geneigd waren het algemeen belang, of de wil van de vorst, te laten prevaleren. De vorsten maakten hiervan dankbaar gebruik in hun centralisatiestreven en benoemden bij voorkeur buitenlanders in verantwoordelijke posities. (Althans waarde privileges en de omstandigheden dat toestonden; voornamelijk in de niet-patrimoniale gewesten.) Maar hier zien wij toch veeleer een ander, sociaal aspect van de verhouding. Iemand als Snouckaert bleef zich altijd min of meer een buitenstaander voelen. Zijn positie is enigszins vergelijkbaar met die van een parvenu onder de adel. Formeel heeft hij dezelfde positie als de ingeborenen, wordt hij met respect of zelfs vriendschap bejegend; maar tot de werkelijke *inner circle* zal hij bij zijn leven nooit behoren. Als buitenlander kon Snouckaert nooit doordringen tot de echte elite die de werkelijke beslissingen nam. Daar hij als buitenstaander niet deelde in de sociale consensus om de feitelijke machtsverhoudingen in het gewest te aanvaarden (en daarbij waarschijnlijk tamelijk eerzuchtig was) valt het te begrijpen dat hij zich gedwarsboemd voelde en aan een samenzwering ging denken.

Snouckaert treedt niet op als verlengstuk van het centrale gezag. Hij beroept zich op dit gezag om zijn eigen positie te versterken. De positie van de regering is daarbij enigszins dubbelzinnig. Enerzijds neemt zij Snouckaert wel au sérieux: de landvoogdes stond er op dat de klachten van Snouckaert nader zouden worden uitgezocht, tegen het advies van de regeringscommissarissen in. Maar verder deed de regering niets om de machtspositie van Assendelft of het particularisme van de Hollandse bestuurders in te perken. De reden is niet moeilijk in te zien: zij was daarvoor eenvoudig te zwak en te afhankelijk van informele bestuursmethoden. Methoden die wel bij uitstek hun vertegenwoordiger vonden in een gewestelijke potentiaat als Gerrit van Assendelft.

Conclusie

Men kan zich afvragen of de beschreven situatie werkelijk zoveel afwijkt van de praktijk in de latere maatschappij. Macht wordt nog altijd grotendeels op informele wijze uitgeoefend. Maar de verhouding tussen formele bevoegdheid en informele invloed blijkt in Holland toch wel erg ver zoek. Voor de machtsaanwas van de Staten van Holland, zoals die tot uiting kwam in de groei van hun administratie, blijkt uitgerekend de president van het Hof verantwoordelijk. De tegenstelling tussen vorst en volk, tussen landsheerlijkheid en gemene land, is een historisch leidmotief. Maar deze treedt in het boven bestudeerde geval niet op in de vorm van een tegenstelling tussen landsheerlijke en vertegenwoordigende organen. Zij komt tot uiting in de hoogst tweeslachtige verhouding van de regering tot haar eigen ambtenaren.

Gerrit van Assendelft was enerzijds na de stadhouder de hoogste, en in de praktijk wel de belangrijkste vertegenwoordiger van de regering in Holland. Anderzijds vertegenwoordigde hij bij uitstek de Hollandse belangen. Deze situatie kon voortbestaan, omdat de regering in de praktijk behoefte had aan een vertegenwoordiger die daadwerkelijk invloed had in het gewest; en deze invloed zou hij louter op grond van

zijn positie van president van het Hof nooit in die mate bezeten hebben. Maar in wezen was een dergelijke positie onverenigbaar met de pretenties van de regering. De eigengereide wijze waarop Assendelft de zaken in Holland afhandelde moest vanuit legalistisch standpunt wel een anachronisme schijnen. Dergelijke anachronismen plegen vooral in het oog te vallen van buitenstaanders en mensen die zich door het systeem benadeeld achten. Het geschil dat wij geanalyseerd hebben is dan ook niet alleen een geschil tussen de plaatselijke politieke elite en enkele gefrustreerde buitenstaanders, maar ook een uiting van de innerlijke tweespalt over de manier waarop de staat bestuurd moest worden.

Over het reformatorisch volksdeel en zijn verleden*

G. J. SCHUTTE

Terwijl alom de afgelopen decennia de verzuiling, zo al niet ongedaan gemaakt werd, dan toch verwaterde en haar glans en vanzelfsprekenheid verloor, bouwde de bevindelijk gereformeerde vleugel van protestants Nederland zich een hecht doortimmerde eigen minizuul. Het zich meteen niet geheel tegen verwarring gevrijwaarde en enigszins pretentief als reformatorisch presenterende volksdeel vindt zijn politieke tehuis in de Staatkundig gereformeerde partij, leest het *Reformatorisch Dagbladen* zendt zijn kinderen naar reformatorische scholen voor basis- en middelbaar onderwijs en een enkele hbo-opleiding. Het onderhoudt een aantal instellingen op het maatschappelijk middenveld, met name op het terrein van de (geestelijke) gezondheidszorg, en kent een eigen maatschappelijke organisatie (de benaming vakbond zou niet op prijs gesteld worden). Het kerkelijk tehuis van de bevindelijk gereformeerden (nog niet zo heel lang geleden aangeduid als 'die mensen van de zwarte-kousen-kerken') en bijbehorend verenigingsleven is zeer verdeeld. Het omvat delen van de Nederlandse hervormde kerk (vooral de gereformeerde bond) en van de christelijke gereformeerde kerken, de gereformeerde gemeenten en oud-gereformeerde gemeenten, en voorts tal van plaatselijke, zelfstandige gemeenten, gezelschappen en groepen. Hen allen verbindt een behoudende mentaliteit en een steile Dordtse orthodoxie met grote nadruk op uitverkiezing en bevinding (de persoonlijke ondervindelijke kennis, in een ingrijpende bekeringservaring, van de realiteit van de zonde en van de verlossing daarvan). Zeer kenmerkend is ook een sterke gehechtheid aan specifieke tradities, gedragingen en uiterlijkheden, tot in het gebruik van de 'tale Kanaans' toe, typerend voor een duidelijk cultureel conservatisme. Hun maatschappelijke positie en gedrag zijn voortreffelijk beschreven in C. S. L. Janse, *Bewaar het pand. De spanning tussen assimilatie en persistentie bij de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden* (Houten, 1985). Hun plaats binnen de gereformeerde gezindte als geheel komt goed uit in G. Dekker en J. Peters, *Gereformeerden in meervoud. Een onderzoek naar levensbeschouwing en waarden van de verschillende gereformeerde stromingen* (Kampen, 1989).

Reformatorisch volksdeel en achterban van de Staatkundig gereformeerde partij vallen vrijwel samen. De SGP werd in 1918 opgericht en is dus de oudste van de thans in het parlement vertegenwoordigde partijen (bij het 75 jarig bestaan verscheen J. Mulder, e. a., *Van goedertierenheid en trouw. 75 jaar Staatkundig gereformeerde partij* (Den Haag, 1993). Die oprichting vond plaats binnen een jaar na de invoering van algemeen mannenkiesrecht en evenredige vertegenwoordiging. De initiatiefnemer was ds. G. H. Kersten, predikant bij de gereformeerde gemeente te Yerseke. Kersten, geboren in 1882 als zoon van een wachtmeester bij de cavallerie die later boekhouder werd, had voor onderwijzer geleerd, maar werd op 19-jarige leeftijd oefenaars als 23-jarige predikant bij de gereformeerde gemeente onder het kruis te Meliskerke. Die leeftijdsaanduidingen onderstrepen, dat Kersten een bijzondere persoonlijkheid was, aan wie al jong een vooraanstaande plaats werd toevertrouwd in een overigens op tradities en ervaring gestelde gemeenschap. Twee jaar later, in 1907, gaf hij een verder blij van zijn kwaliteiten en inmiddels verworven gezag door twee onderling niet geheel overeenstemmende bevindelijke tradities (de ledeboeriaanse gemeenten en de gereformeerde gemeenten onder het kruis) samen te voegen tot de gereformeerde gemeenten (voor eigen kring en zonder wetenschappelijke pretenties beschreven in *De vereniging van 1907. De vereniging van de Ledeboeriaanse gemeenten en de Gereformeerde gemeenten onder het kruis* (Houten, 1984). Mettertijd wist hij de eenheid en eensgezindheid van deze kerkengroep zeer te vergroten.wat